

Ismertetések és bírálatok.

Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi GULYÁS KÁROLY marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Gróf Teleki-könyvtár őre. Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti HEINRICH GUSZTÁV. 28. sz. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1912. 303 l.

Azt a kort, melyben FÖLDI JÁNOS nyelvtanát megírta, méltán lehetne nyelvtudományunk hőskorának nevezni. Mint a népek hőskorában költészet és történelem, úgy egyesült e kor nyelvtudományi törekvéseiben nyelvművelés és nyelvtudomány. E kor legfőbb kérdései: a nemzeti nyelv közéleti és iskolai kultusza, a címzet jelző kifejezések elől- vagy hátultétele stb. még meglehetősen távol vannak attól, a mit manapság szorosabb értelemben vett nyelvtudománynak neveznek világszerte. S bár e kor tiszteletreméltóan lelkes hazafias törekvései ilyen tudományos szempontból határozottan visszaesést jelentenek a régi hazai grammatikai irodalommal szemben is: örvendetes jelenségnek kell tekinteni azt, hogy FÖLDI nyelvtana hosszas, több mint száz esztendőös lappangása után éppen a Régi Magyar Könyvtár kötetei között megjelenhetett.

A kézirat történetét, kiadása módját egy előszóban SZILY KÁLMÁN írta meg. FÖLDI kéziratával a GÖRÖG-KEREKES-féle ismert pályázaton (1789) részt vett és első díjat nyert. Tudjuk, hogy a Debreczeni Grammatika éppen FÖLDI és kiváló versenytársa, GYARMATHI SÁMUEL később teljes alakjában megjelent Nyelvmesterének kézírata alapján készült. Így FÖLDI kézírata eredeti alakjában meg nem jelenhetett. 1805 július 15-én írja KAZINCZY PRÓNAY LÁSZLÓ bárónak: «GYARMATHI azzal állá bosszut a' Debreczenieken, hogy a' Brabeumot nem nyert munkát ki nyomattatá. De az a' szerentse nem jut mindennek, hogy a' repudiált munka nyomtatót leljen. Földinek Grammatikája így maradt nyomtatatlanul». GULYÁS a kéziratot, melyet sokan kerestek már, 1909-ben találta meg a marosvásárhelyi TELEKI-könyvtárban. A mű eredetileg egy nagyobb verstani részzel fejeződött be (l. e kiadás 25—28. l.). E rész kézírata külön van meg a Magyar Nemzeti

Múzeumban. Kár, hogy e kiadás közli a tartalomjegyzéknek verstanti részét is, holott e rész itt nincsen kiadva.

A mi mármost magát a művet illeti, közvetlen hatásról szó sem lehet, minthogy ismeretlen volt eddig a nagy közönség előtt. Azt a kérdést pedig, hogy mit vettek át a Debreczeni Grammatika szerkesztői, a tüzetes egybevetés még nem dönti el, minthogy a D. G. tudós, művelt szerkesztői előtt nemcsak ez lebegett, hanem a többi pályázó is, sőt e pályázók mintái is, így főleg a korabeli népszerű német grammatikusok, nevezetesen GOTTSCHED. Ez utóbbi természetesen hatott FÖLDIRE, hiszen maga FÖLDI is hivatkozik rá, de azért nem minden közvetlen GOTTSCHED-hatással magyarázandó FÖLDINÉL, a mi németből van véve, vagy tán egyezik is G. valamelyik munkájával, hiszen pl. műszavaink történetében a rendszeres német hatás már korábban, már a hivatalos Magyar Grammatika (1781) szójegyzékén megfigyelhető, s nem lehetetlen, hogy G.-tól először a M. G. vette át a műszóknak németből való magyaráztását. Az sem áll, hogy FÖLDI volt az első, a ki a szokásos *tz* helyébe az egyszerű *c*-t és *cz*-t ajánlotta, legalább részben semmi esetre sem áll, mert MIKOLAI HEGEDŰS JÁNOS «A mennyei igazság tüzes oszlopához» című művének (1648) utószavában (I. Corp. Gramm. 704. l.) ezt írja: «A' C betőt mi elég erősen ki mondgyuk. Azért jól irok azzal akarmi szótis, e és i követvén, mint *Ceger*, *Cigany* és t. . .» s csak a mély hangok előtt ajánlja a *tz*-jegyet.

Ha mármost fölteszszük ama kérdéseket, a melyek e kor grammatikai irodalmának értékelésénél figyelembe jöhetnek, t. i.: mi a viszonya F. művének a nyelvújításhoz, a nyelvtörténethez s a nyelvhasznításhoz, akkor röviden a következőkben jellemezhetjük az előttünk lévő művet.

FÖLDI nem híve e művében a nyelvújításnak, de az észszerű újítást nem utasítja el a limine. Sőt midőn az *-ás*, *-és*, *-at*, *-et* képzőket fejtegeti (123. l.) a «hasznólókból tett következés» (így nevezi az analogiát) elvére hivatkozva, az *irat* analógiájára egy *teremtet* szó lehetőségéről szól, mely szerinte jobban felelne meg a *creatum*, *creatura* fogalomnak, mint a *teremtmeny*. «Itt kereskedhetnek tehát bátorsággal az új szó kovátsok és e' féléket vehetnek fel inkább, mintsem holmi idegen és jó következés ellen formált szükségessülte új szókkal homályosítják Nyelvünket». (Vö. még 126. l.)

Nyelvhasznítása teljesen a régi héberes hasonlítás alapján áll, s erre nagy határozottsággal többször visszatér (12, 74, 77, 91, 111, 207. stb. l.). Hasonlítása teljesen külsőleges és többször nyelvhelyességi célzatú. De még ennél is fontosabb FÖLDINÉL a nyelvtörténeti

érzéknek teljes hiánya. Grammatikusok, kortársak művei a forrásai, a nyelv régi stádiumai semmi formában sem érdeklik komolyan és rendszeresen. Azt mondja ugyan előszavában, hogy ő «a régi Magyar Nyelvet» adta elő, de ezt úgy kell értenünk, hogy ő a helyes, az igazi, a jó magyar nyelvet írta le, teljesen descriptiv módon, nyelvhelyességi czélzatokkal, úgyhogy adatai lehetőleg nem lépik túl itt sem a szóidézés kereteit.

De ennek objektív megállapítása a kegyeletes tiszteletből, melylyel neki tartozunk, semmit sem vehet el. Hála illeti még műve kiadásáért az említettekén kívül e vállalat szerkesztőjét, továbbá az Akadémiát és SIMONYI-t is, kinek gondos keze-munkája meglátszik e kiadáson; ám FÖLDI szemrontó kéziratának kiadása még ennyi fáradság daczára sem lehetett hiba-mentes. L. 12—13. l. a két lap között valami kimaradt, mert így értelmetlen; 45. l. *Magyarul* (s nem Maggarúl); 84. l. *szavainak* (szavainak h.); 91—92. l. *a' Magánhangzók előtt*, kifejezés feleslegesen kétszer van; 104. l. *kivétel* (kivétül h.); 125. l. *végezeteket* (vágezeteket h.) stb.

RUBINYI MÓZES.

Kisebb közlemények.

A magyar határozó igenevek képzői. A Nyr. májusi füzetében (XLII. 193—199) BEKE ÖDÖN a *-va, -ve, -val, -vel, -ván, -vén* képzőnek a BUDENZÉTŐL eltérő magyarázatát adja. A három képzőalak közös *-v-* eleme — úgymond — a tulajdonképpeni igenévképző, ez pedig nem lehet más, mint az, a mely az *-ó, -ő* melléknévi igenévképző eredeti alakja. A *-va, -ve* a *-val, -vel*-ből rövidült (vö. a *-val, -vel* névrág változatait); a *-val, -vel* ugyanolyan *-l*-ragos ablatívus, a milyennek én a *-nál, -nél* és a *-val, -vel* névrágot magyaráztam; a *-ván, -vén*-ben pedig az *-n* a lokatívus ragja, s az *-á-, -é-* személyrag.

A BUDENZ adta magyarázat (UA. 223) nehézségeit én is mindig éreztem és sokat küszködtem velük. Két évvel ezelőtt (1911 tavaszán) egyetemi előadásaimban visszatértem ahhoz a régi fölfogáshoz, a mely szerint a határozó igenevek *-v-*je az *-ó, -ő* igenévképzőben lappangó *-v-*vel azonos. (Vö. JÁSZAY PÁL [1840]: «... én a *mondva*-ban, *betéve*-ben az *ó-t* látom *v-*vel felcserélve,